

Arne Novák napsal o studiu a literatuře

(E*forum, 10. 09. 2025)

*S blížícím se začátkem nového akademického roku člověk hledá radu, kde může, i padl mi pod ruku text **Student a literatura**, který v r. 1912 – patrně koncem léta – uveřejnil Arne Novák ve Všestudentském kalendáři (toho roku za redakce F. S. Ježka). Šlo o zvláštní médium, jež se v letech 1911–1914 pokoušelo, vždy nanovo, poskytnout univerzitním studentům mnohostranný, orientující servis. V úvodu prvního ročníku stálo: „jednak býti nestranným, objektivním průvodcem po studiu a životě akademickém, jednak ideově zrcadlit duši současného českého pokrokového studentstva, ideově nabádat a vésti kolegy, kteří do života studentského teprve vstupují. / Princip informační a ideový se takto v kalendáři doplňují, proplétají i překážejí si: to je jeho přednost i vada“ (autorem předmluvy byl medik Edvard Břeský). Součástí kalendáře byly vedle příspěvků o dějinách či aktuálních projevech studentského hnutí (o spolkovém životě aj.) či obecnějších reflexí (viz např. stať Tomáše Trnky Ideová organizace univerzity /Problém metod/, publikovanou v létě 1913) právě i úvahy vybraných pedagogů o jejich disciplínách. Ve stejném svazku jako text Trnkův vyšel mimo jiné rozklad Josefa Janka Jak studovat germánskou filologii, Miloš Weingart tu podal obrys „studia slavistiky“, V. Škrach studia filozofie, apod. Svazky produkované Svazem československého studentstva přitom neměřily jen do prostoru univerzitního, ale – výslovně – i k „mládeži středoškolské“, a také ve zmíněné Novákově stati je tento prostup hojně tematizován. V mnoha ohledech bude patrně Novákova „improvizace“ (jak sám svůj text označuje) na dnešního čtenáře působit jako směs postřehů a předpokladů ze světa velmi vzdáleného našim poměrům i diskurzivním rámcům (viz např. tezi o poezii jako „daru bohů“, ale vlastně – proč ne?), přesto může snad – i takto kontrastně – působit jako pobídka k přemýšlení.*

mt

Arne Novák: Student a literatura

Mezi zmatky, které se zmocňují mysli mladého akademického občana v době jeho vstupu na vysokou školu, není dojista nejmenší ten, jež týká se jeho vztahu k literatuře a k četbě, – i nejmávnější povahy kolísávají tu mezi krajními rozpory.

Střední škola, ať již útvaru humanistického neb reálného, vzdělávala jeho literární potřeby a záliby ve vysokém stupni, či přesněji řečeno, měla a chtěla vzdělávati je. Gymnázium snažilo se po průpravě gramatické a za spolupůsobení vyučování dějepisného dáti svým chovancům jednotný obraz dvojí kultury starověké, pokud se

zrcadlila v literatuře, vychovati jejich vkus na velkých typech slovesných a osobnostech literárních, seznámiti je s klasickými formami, jež nám odkázali Řekové a Římané. I když tento krásný cíl byl vinou mluvnického mechanismu a malicherné pedanterie leckdy povážlivě snížen a zkarikován, přece určitý kladný výtěžek klasického studia zůstal a mohl sloužiti za bezpečný podklad hlubšího poznání literárního. Vedle snah humanistických sleduje však dnešní gymnázium také tendence takzvaně novohumanistické: na základě vědeckém a metodou dějepisnou učí dosti podrobně rozvoji národního písemnictví a národní slovesné kultury: pěkný stupeň českého dějepisu literárního umožňuje, že starší období naší literatury se vykládají oduševněle a hodnotně; nové osnovy vyučovací starají se o to, aby žáci poznali i nejčerstvější přítomnost naší poezie, ba aby uvedeni byli i do cizích literatur alespoň v obrysech. Tyto novohumanistické snahy ovládají i školy reálné, kde se pěstují dějiny české literatury přibližně se stejnou zevrubností jako na gymnáziích. Nechci tvrditi, že přítomná skutečnost plně a cele odpovídá těmto ideálům, jež jsou vtěleny v dobře promyšlených a vskutku moderních osnovách a programech, ale ať soudíme sebezpřísněji o osobních nedostatcích učitelů a o různých přežitcích praxe, přece musíme přiznati, že studium literární jest na středních školách pěstěno vážně a důkladně.

Proto si často mladí akademičtí občané kladou při vstupu na univerzitu otázku: zda nebylo té literatury trochu příliš, ba zda nebylo to věčné studium slovesné na úkor jinému vzdělání? Otázka zcela oprávněná: student přichází na vysokou školu a do života úplně nevyzbrojen základními znalostmi filozofickými a biologickými, sociologickými a politickými, hospodářskými a právníckými. I odhazuje přirozeně načas všecku krásnou literaturu a celé dějiny slovesnosti a vrhá se s lačnou vášní do studia věcného oněch nauk, bez nichž nelze rozuměti složitému útvaru dnešního života. Jen tehdy, když při této ušlechtilé žízni po realitách zanedbá student docela poezii, tento dar bohů, když se úplně odcizí literatuře, nejlepší učitelce psychologie národů, když naprosto ztratí smysl pro krásu slovesné formy, lze posuzovati náhlý jeho odklon od literárního studia nepříznivě. Dal bych rozhodně přednost takovým fanatickým pozitivistům, jejichž horlivá opravdovost jest vážným mementem pro další reformy středoškolského studia, před jejich protinožci, kteří utratí dvě tři léta vysokoškolského života v pouhém krasoduchém diletantství a ochotnictví literárním. Tento typ, tuším, v poslední generaci studentské mizí a bude ho jistě ubývati tím více, čím moderní literatura zaujme pevnější místo v středoškolském studiu. Dokud se naše gymnázia a reálky uzavíraly úzkostlivě přede všemi novými směry a zjevy literárními a vychovávaly žáky jen slovesnou minulostí, vycházivaly z jejich bran celé řady nadšených zvědavců, kteří pro poslední módy literární, pro efemérní novinky páchnoucí ještě černí tiskařskou, pro pikantní polemiky literárních časopisů zcela zapomínali nejen na důkladné studium věcné, ale i vážné poznání velké a hodnotné literatury. Promarnili pak několik roků v pouhém literárním flirtu a náladovém hračkářství, právě oněch několik roků, kdy jejich mládí bylo schopno uměleckých lásek a mohutných dojmů krásna... později se zpravidla literatuře vůbec odcizili. Třetí typ studentských čtenářů slučuje jaksí rysy oněch pozitivistických zvědavců a těchto literárních diletantů - bohužel, rysy ne právě sympatické. Jsou to fanatičtí čtenáři

časopisů a novin, jimž pro neustálý shon po aktualitách žurnálů a revuí nezbude ani času pro vážné a trvalé poznatky knih a obrodné dojmy uměleckých děl. Jejich duch, nestálý a těkavý, ztrácí perspektivu vývoje jednostranným pozorováním přítomnosti; přestává rozuměti velikosti pro vtíravou zajímavost; stává se pozvolna pouhým nevolníkem své doby a jejího mínění sehnaného po táborech různých stran. Jeho domovem jest kavárna, která odnaučila lidi čísti pomalu a pozorně; jeho přítelkyněmi jsou noviny, které vypověděly většinou válku knihám a básníkům; jeho vztah ke všemu jest vlažný, chvilkový, nevážný. Víím, že o pochybném štěstí takové existence na nejednom venkovském gymnáziu v malém městečku, kde není ani kavárny, ani čítárny, sní ne jeden ušlechtilý a smutný student: - po dvou, po třech semestrech nasytí se ho však až k nechuti.

Všecky tyto krajnosti, mezi nimiž se zmítá zpravidla vztah studentských čtenářů k literatuře, vznikají z odporu mladých akademických občanů proti metodám středoškolským, jako by heslem prvních let na univerzitě bylo: přehodnotit, odvrhnout, zapomenout všecko, co gymnázium a reálka podávaly. Leč tento mladistvý a namnoze z osobních důvodů dobře vysvětlitelný radikalismus zavádí na scestí. Naopak, bylo by si vroucně přát, aby akademikové i v oblasti literárního studia budovali na základech, kterých ve střední škole nabyli, aby rozvíjeli a prohlubovali podněty tu přijaté, aby ucelovali vědomosti tu získané. Několik myšlenek a pokynů o četbě a o studiu literatury, které zde chci ve volné improvizaci pronést, vychází vesměs z předpokladu této zachované souvislosti mezi střední školou a studii v době vysokoškolské. Neobracím se k těm, kdož si poznání literatury vytkli za studijní cíl a za životní povolání, a nemluvíím proto ani slovem o tom, jak lze na univerzitě prohlubovat literární vědomosti a zjemňovati literární záliby - toužil bych naopak, aby každý akademický občan bez rozdílu našel kus povzbuzení a podnětu v následujících větách!

Ničím nehřeší více literární studium na středních školách, ať týká se písemnictví klasického či moderního, ať zabývá se literaturou domácí nebo cizí, než tím, že stále šíří předsudek, jako by při vnímání a přijímání slovesných děl šlo v první řadě pouze o rozumové a naukové poznatky: literatura se studuje jako kterákoliv věda. Zapomíná se při tom tvrdošijně, že všecek dějinný vývoj literatury, všecku nauku o básnických formách, celou soustavu umělecké psychologie studujeme jako pomůcku k hlubšímu, správnějšímu a mocnějšímu vnímání uměleckých děl literárních. Tak vycházejí ze středních škol studenti vyzbrojení sice hojnými poznatky o historické souvislosti, o formové organizaci, o psychologickém vzniku básnického díla, ale přitom slepí a hluší pro vlastní estetický dojem, kterým má výtvar básníkův potěšiti jejich smysly i jejich intelekt.

A tu jest první věc, kterou bych položil na srdce akademikům, kteří chtějí vstoupiti v důvěrnější poměr k literatuře. Čtete tak dlouho a tak pozorně, se zájmem tak soustředěným a se smysly tak napjatými klasická díla slovesná, až se vás cele zmocní, až se vám stanou dobrodružstvím jako nějaký velký zážitek osobní, až vás okouzlí jako některé nezapomenutelné divadlo přírodní! Dokud není modernímu čtenáři čtení velkého básníka právě tím, čím věřícímu protestantu bylo čtení bible, nenaučil se čísti

a prožívati literární umění. Kromě pomalého a opěťovaného čtení, jež pouze bludný chvat naší udýchané doby dovede - a ne bez škody - zanedbávati, doporučuji se odedávna různé cenné pomůcky, které podporují takový opravdu umělecký požitek z díla slovesného. Básně žádají si, aby byly čteny hlasitě a často, až k memorování; milují okolí volné přírody; přejí si, aby byly buď zahájením dne nebo průvodem tichého svatečera. Dramatická díla získávají konfrontací s divadelním provedením, a proto mají se několikrát za sebou pročitati před scénickým představením a několikrát po něm, někdy v jednom dechu, aby zachován byl let dějový, podruhé v pomalém vychutnávání jednotlivých aktů, jindy dokonce s výběrem hlavních scén. Nejvíce se hřešíva na románech, nečtou se, nýbrž hltají, neprožívají se, nýbrž listuje se v nich. A přece i ony vyžadují zvláštní techniky čtenářské: oddíly popisné chtějí býti rozkošnický vychutnávány; dialog obdaruje plným požitkem teprve, když hlasitě a důrazně jest čtenářem reprodukován; vrcholné scény upoutají jen při opětovné lektuře.

To vše arcit' nejsou předpisy, nýbrž pouhé pokyny, které usnadňují čtenáři, aby z knihy získal mocný dojem, onu uměleckou emoci, která promíjí nám prožívati činně to, co jsme zažili v oblasti estetické. Avšak pravým virtuózem čtení stává se teprve ten, jenž dovede si tu emoci nejen vyvolati, ale i pokud možno prodloužiti a zesílit, kdo nad knihou se umí zastaviti, zamysli... a nekvapiti zase dále v hltavosti čtenářské. Na nic nelze v poměru studenta k literatuře položiti tak mocný důraz jako na tuto uměleckou sebevýchovu, na niž střední škola skorem vesměs zapomíná. A připojuji ještě jedno! Student, sebezaměstnanější odborným vzděláním nebo bojem o chléb, přípravou ke zkouškám nebo činností politickou, neměl by propustiti ni jediného dne, aniž by neprožil umělecko-básnický dojem, buďsi nad krátkou lyrickou básní, buďsi nad jednou románovou scénou nebo nad několika výjevy z tragédie: vždyť dbá-li o svou tělesnou kulturu, zanedbá žádný den sebemenší gymnastické nebo sportovní cvičení!

O volbě básnických děl, jež mají jej esteticky a rozumově oblažiti, není tak nesnadno se poučiti: mnoho podnětů si každý přináší ze střední školy, ostatek mu poradí literární historie a kritika. Staré dobré pravidlo, které zvláště pro studenty platí, doporučí čísti co nejvíce klasických děl a co nejméně průměrného slovesného zboží, - co platí za literaturu klasickou, ví dnes každý průměrný absolvent střední školy z výkladů o poetice. Avšak vedle klasiků, kteří z minulosti zanechali nám dokonalé a vzorné formy umělecké, dlužno stále dbáti také o klasiky moderní, v jejichž výtvořech mohutně jest ztělesněn, shrnut a proniknut ideový a společenský obsah a smysl doby - a na ty se nesmí zapomínati, na Dostojevského vedle Cervantesa, na Ibsena vedle Shakespeara, na Flauberta vedle Goetha. Díla umělců, kteří podávají takřka esenci života, skoro generální zповěď svého věku, musí se čísti především; přirozeno, že jsou-li to duchové naší doby, sáhneme k nim nejdříve. Buď přitom však varováno před upřílišeným kultem všeho moderního a před jednostranností těkavého kosmopolitismu. Znalost starých literatur zanedbává se v poslední době úžasně, a nejen zájem o řecké a římské písemnictví, nýbrž i interes o vlašskou literaturu renesanční, o francouzskou poezii a prózu XVII. a XVIII. věku, o anglické prozaisty XVIII. století, ba i o německé klasiky jest na všeobecném ústupu: a přece tu všude v čistších formách a s velkou

myšlenkovou kázní jest podáno mnoho z toho, co dnes se epigonsky opakuje a rozměňuje.

Jest arciť zhola nemožno, aby vzdělaný čtenář, jenž není literárním odborníkem, znal všeska hlavní díla těchto velkých období, ale každému z nás jest možno, aby místo leckteré plané a plytké efeméry současné vzal do ruky tu onu knihu klasickou, - a jak jest pak odměněn! Mnozí z vysoce intelektuelních čtenářů hledívají spatra na překlady; neprávem. I my v Čechách máme již klasické překlady klasických děl a kromě lyrické poezie, která z dobrých důvodů bývá prohlašována za nepřeložitelnou, velká většina slovesných děl zachová i v prostředním překladě svůj význam a svou působivost. Ovšem, čísti lehce a přesně alespoň v jednom světovém jazyku jest nezbytností pro každého vzdělance. Stejnou nutností je však znáti všeska hlavní díla literární vytvořená v jazyce národním: u nás v Čechách nepřesahuje to věru síly každého inteligentního čtenáře. Dnes *snad* ještě nestačí česká literatura, aby ukojila všechny umělecké potřeby složitějšího ducha, ale tak daleko dospěl *již* dnes nesporně náš vývoj literární, že všesko estetické vnímání českého čtenáře musí od národního písemnictví vycházet a k němu se zase vracet, - pravě ten čtenář, jenž vkus i úsudek vyškolil v literaturách cizích, najde doma mnoho kladných hodnot uměleckých, které dotud míjel bez porozumění!

Všeska literatura, o níž doposud jsme mluvili, byla předmětem básnického vznětu, uměleckého dojmu, smyslového požitku; rozumové poznání ustupovalo u ní do pozadí. Bylo by si vždycky přáti, aby v četbě vzdělaného studenta vykázano bylo této literatuře, sestře hudby a dceři bohů, místo nejpřednější. Nechtě zde arciť jednati o písemnictví přísně naukovém a odborném, nemohu se přece nezmíniti o literatuře kritické, nevlastní to sourozence písemnictví krásného. Jako žurnalismus vůbec nezaslouží ani kritický žurnalismus, jenž slouží potřebám a rozmarům dne, strany, situace, valného obdivu; jako upozorňovatel a varovatel, tříditel a vylučovatel koná ovšem cenné služby každému čtenáři; bylo by však bláhovostí obmeziti se při četbě kritiky pouze na něj. Největší kritičtí duchové XIX. věku byli ovšem v jeho obtížném jhu, které však nedovedlo jim zabrániti, aby nevzlétali do vyšších oblastí. Jest opravdovou chloubou období romantického, pozitivistického i novoidealistického, že dala kritikům možnost vykonávati významnou kulturní misi mezi básníky a společností, že jim svěřila úkol podávati trest literatury i doby, že jim uložila poslání morální. Studovati takové velké kritiky není jen nejkrásnější průpravou k hlubšímu pochopení veškeré poezie, nýbrž i z nejvýznamnějších součástek kulturního studia vůbec. Na rozdíl od starých školometů a dogmatiků, kteří úzkoprsou analýzou zeslabovali dojem z básnických děl a stavěli se jako tlustá zeď mezi čtenáře a poetu, učí tito mistři kritiky lépe rozuměti básníkům, viděti je složitěji a významněji a prožívati nad jejich knihami mnohem více. Radil bych studentu-čtenáři velmi důtklivě, aby studoval tyto moderní kritiky, ať již odvozují z jednotlivého díla uměleckého obecně platná pravidla estetická, ať postupují v sociologické syntéze od literatury k psychologii společnosti a dějin, ať konečně mění literaturu v nástroj kritiky mravní. Nikdo od nich neodejde neobdarován! Mnohem zdrženlivěji bych však soudil o soustavném studiu dějin literárních, které opravdu namnoze svádí k mechanismu a nesamostatnosti a svedlo

nejednoho vzdělance, že přestal číst knihy a spokojil se s tím, že četl jen o knihách. Literární historie má zůstat vždy docelením, nesmí se však čtenáři proměnit ve východisko. Výjimku ovšem činí historie literatury domácí, jejíž znalost právem se počítá za vážnou součástku kulturního vzdělání národního. Avšak i ona má především podněcovati k četbě, jež není ani ukrácením dlouhé chvíle, ani lehkou zábavou, ani vědeckým zaměstnáním, nýbrž prostředkem, abychom zažili a prožili ony velké dojmy umělecké, které nás smyslově blaží, intelektuelně prohlubují a přenášejí do oné posvátné oblasti, na niž všechny věky a národy pohlížely jinak, a o níž se přece dorozumívaly nepřesným a přece tak vlídným slovem: Krása!

www.ipsl.cz